

OTDT PÁLYAMUNKA

GYEREKMEKVERSEK FELNŐTT FEJJEL

GYEREKVERS-E EGYÁLTALÁN?

JELIGE: sommarlov

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés: és nem leszek már hétéves soha többé.	1
2. Miért gyermekirodalom a gyermekirodalom?	3
3. A magyar és a svéd gyerekvers	6
4. Gyerekvers-e egyáltalán? - tabuk a svéd kortárs gyerekversekben	9
5. A kegyetlen őszinteség: a gyermek és a felnőtt világa	12
6. A felnőttek furcsák néha	18
7. Van hozzá közöd?	23
8. Konklúzió	26
9. Forrásjegyzék	27

1. Bevezetés: és nem leszek már hétéves soha többé.

A születésnap torta felölel életet és halált. Gondolná bárki is, hogy ilyesfajta következtetésekre juthat az ember, ha jobban megismerkedik a svéd kortárs gyerekverssel? A gyermekirodalom, mint műfaj eleve nehezen definiálható jelenség, de a svéd kortárs gyerekversek még nagyobb kihívást jelentenek számunkra, mert olyan unikális jegyekkel bírnak, melyek egy új szintre emelik a „gyerekvers” fogalmát. Ezen gyerekversek értelmezése olykor elég nagy felelősséget hárít ránk, mert egy-egy mókás sor mögött valódi életigazságok rejlenek. A svéd gyerekvers talán azért is unikális, mert bár meglehetősen sokat mond az életről és az emberről, mégis vicces módon teszi mindezt, nem beszélve arról, hogy nyelvezete és tematikája mind a gyerekehez és a felnőttekhez is közel állhat. A svéd gyerekvers tehát ilyen szempontból egy elég kétélű műfaj: könnyeden szórakoztató és egyben felnőttet meghazudtolóan bölcs. Kijelenthetjük, hogy a svéd kortárs gyerekversek olvasói horizontok sokaságát öleli fel: ahogy látni fogjuk, annak ellenére, hogy alapvetően gyerekversekről beszélünk, valahogy mégis többféle olvasót, legyen az gyerek vagy felnőtt, meg tudnak éríteni, annak ellenére, hogy a gyermekirodalomra sokszor mint egyértelműen definiálható műfajra gondolunk. A gyerekversek felnőtt fejjel való olvasása és értelmezése hozzásegít önmagunk és kultúránk, a mi esetünkben pedig mások kultúrájának alaposabb megértéséhez: ne feledkezzünk meg arról, hogy mindannyian „belenőttünk” egy adott kultúrába, különféle tapasztalatok sokasága formált olyanná, amilyenek vagyunk. Ezen „anyakultúra” milyensége szorosan összefonódik az adott kultúra szellemi termékeivel, így például annak irodalmával, és így a gyerekversekkel. Felnőttként gyerekverset olvasni tehát olyasmi, mint visszatekinteni a múltba, megcsodálni, hogy miként nőttünk fel, hogyan lettünk azzá, akik vagyunk, és felnőtt éveinkre mennyit veszítettünk gyermeki énből. A tanulmány célja tehát nem más, mint a svéd kortárs gyerekversek vizsgálata az alábbi kérdések tükrében: milyen szellemben és íródtak, milyen csoportokat céloznak meg, milyen témákat érintenek, milyen tabukat törnek fel, és mi lehet a sikerük kulcsa itthon? A tanulmány Tótfalusi István gyűjteményére épül, melynek címe *Ami a szívedet nyomja*. Mivel a gyermekversek magyarországi recepcióját is igyekszünk érinteni, így elengedhetetlen, hogy olyan művekkel foglalkozzunk, melyek magyarul is megjelentek. Ezen antológiában olyan válogatott versek szerepelnek, melyek különös figyelmet fordítanak az emberi lélektanra, esetenként pedig társadalmi problematikával foglalkoznak. A tanulmánynak nem célja a túlzott általánosítás, sokkal inkább a svéd gyermekirodalom sokszínűségére kíván rávilágítani. Mint ahogy említettük, születésnap zsúr nem létezik torta nélkül, mint ahogy élet sincs halál nélkül.

Nézzük meg tehát, hogy mi köze van a halálnak a születésnap tortához Ingrid Sjöstrand *Holnap leszek nyolcéves* című verse segítségével.

HOLNAP LESZEK NYOLCÉVES

Holnap leszek nyolcéves.
Ez persze nagyon klassz.
Megkapom talán a hármas fémépítőt,
abban több kerék van.
Megkapom talán a legújabb
Beatles-lemezt,
de lehet, hogy az túl sokba kerül.
Miért lógotom úgy az orrom?
Meg tortát is fogok kapni.
Holnap nyolcéves leszek,
és nem leszek már hétéves soha többé.

„Holnap nyolcéves leszek, és nem leszek már hétéves soha többé.” Melankólia, elmúlás, beletörődés. Vajon ilyen egy igazi gyerekvers? Joggal mondhatnánk, hogy ezek a sorok olyannyira emészthetetlenek, hogy még egy felnőtt kezébe sem adnánk efféle irományt, mert menten kardjába dőlné, egy gyerek pedig talán nem is értené, hogy a felnőtteket miért kapja el hirtelen a spleen. Bizonyára mindnyájan emlékszünk arra, hogy kiskorunkban mennyire vártuk a születésnapunkat: az volt a mi nagy napunk, amikor mindenki minket ünnepelt, nem beszélve a temérdek mennyiségű ajándékról és persze a születésnap tortáról, ideális esetben marcipánfigurával a tetején. Felnőtt fejjel nem is várjuk igazán azt a napot, van aki még a tortát sem. Egyszerűen így kondicionált a társadalom: öregedni rossz. Sjöstrand verse egy mély lélektani elemzés lehetne: letisztult és ezzel együtt már-már túlzottan őszinte és búskomor, mondhatni: tipikusan svéd. A vers nem rejteget semmit az olvasó elől, legyen az gyerek, vagy felnőtt, egyszerűen képtelenek vagyunk szembesülni azzal a ténnyel, hogy az idő múlandó: évről-évre csak öregebbek leszünk, majd végül meghalunk és egész életünkben csak egyszer voltunk „hétévesek”. Társadalmunk pont ettől retteg a legjobban, teljes iparágak épültek az örök fiatalság naiv tévképzetére, erre egy egyszerű gyerekvers az orrunk alá dörgöli a csúf igazságot mindenféle kozmetika nélkül. Vajon beleférnek a gyerekvers

műfajába az efféle lehangoló gondolatok, sőt tabuk? Ilyesmire gondolunk például mi, magyarok, amikor azt halljuk: „gyerekvers”? Nevezhetjük tehát a fenti verset valódi gyerekversnek, és ha igen, vajon minden svéd gyerekvers hasonlóképpen épül fel? Elképzelhető, hogy a kortárs svéd gyerekversek nem kizárólag gyerekversek, hanem emellett afféle „felnőttversek”? A tanulmány során ezen kérdésekre keresünk választ kortárs svéd gyerekversek segítségével.

2. Miért gyermekirodalom a gyermekirodalom?

Tételezzük fel, a svéd kortárs gyermekvers nem is gyermekvers igazából. Ahhoz, hogy közelebbről is meg tudjuk vizsgálni az adott műveket, fel kell tennünk egy alapvető kérdést: mi a gyermekirodalom és mi a feladata? Az ilyen nagy volumenű kérdésekre eleve nehéz választ találni, hiszen az irodalom egy rendkívül komplex fogalom, ugyanakkor a gyermekirodalom még több kérdéssel áll elő, ugyanis sokkal nagyobb felelősség terheli, mint az egyéb irodalmakat, hiszen részben a gyermekirodalom nevel fel minket. Lesnik-Oberstein (2002:15) szerint a gyermekirodalom egyetlen differencia specifikája, hogy gyerekeknek szól. Persze első ránézésre elég hiányosnak tűnhet ez a megfogalmazás, ugyanakkor be kell látnunk, hogy valószínűleg ez a legpontosabb leírás, amit kaphatunk. Sokkal körülményesebb az ezt követő gondolat kibontása: a gyermekirodalom legyen „jó”. Milyen értelemben legyen „jó” a gyermekirodalom? A „jó” megfogalmazás korántsem fed le adekvátan a gyerekirodalom feldatkörét, hiszen a „jó” jelző túl sok mindent jelölhet: „jó” azért, mert tanít valamit, „jó” azért, mert rímel, „jó” azért, mert aranyos, „jó” azért, mert könnyen megtanulható, „jó” azért, mert el lehet szavalni mindenféle szavalóversenyen. A „jó” megfogalmazás tehát végeláthatatlan értelmezési lehetőségeknek ad teret és ezzel az irodalom megintcsak önmagát aknázza alá. Mit kell leírnunk a gyermekirodalomban, hogy „jót” mondjunk és hogyan kell tennünk mindezt? A gyermekirodalom repertoárjában szerepelhet például az egyszerű, gyermeki nyelvezet, a rím, a zeneiség, vagy absztrakció: a gyermekirodalom próbál mindig egyszerűsíteni, már-már bináris szinten fogalmazza meg mondanivalóját. Olyan egyszerű ellentétpárok segíthetik a megértést, mint fény-sötétség, jó-gonosz, szép-rút stb. Ezek az egyszerű párok, illetve a különféle archetípusok, mint a „gonosz boszorka”, vagy a „jótündér”, leegyszerűsítik és átláthatóvá teszik a történetet és annak üzenetét. Túlzás lenne kijelenteni, hogy effajta archetípusok csak a gyermekirodalom sajátjai, hiszen az irodalom és a mindennapi élet színterein is menten tettenérhetők, a

gyermekirodalom csupán igyekszik nagyobb kontrasztot vonni egy-egy pár között: a népmesékben igyekszünk minél jobban színesíteni a szereplőket, hogy az üzenet könnyebben átjuthasson. A rím és muzikalitás kétségtelenül tovább segíti a befogadást, minden olyan vers, mely köthető a zeneiséghez, feltehetően jobban megmarad emlékezetünkben. A másik kérdéskör, amit a „jó”-jelenség mellett tárgyalunk, az maga a közönség. Kiknek szól igazán a gyerekirodalom? Lesnik-Oberstein (2005:17) azt írja, hogy bár a gyerekirodalom az, ami „gyerekeknek szól”, nem is tudjuk igazán, hogy mit értünk „gyerek” alatt. Első hallásra a „gyermekkor” vagy a „gyerek” definiálása nem is okoz nagy gondot: a gyerek az gyerek, gondolnánk. Sajnos a „gyerek” fogalom definiálása sem ilyen egyszerű: rá kell ébrednünk, hogy nem is tudjuk igazán, hogy mi a különbség gyerek és gyerek között. Herlitz (1989:15) szerint az ember egyszerűen „belenő” a kultúrájába. Kezdetben minden gyermek repertoárjában ugyanazok a kommunikációs eszközök szerepelnek: a csecsemő tudja, hogy az őket körülvevő felnőttek hogyan reagálnak például a sírásra, a nevetésre vagy a gagyogásra. A szülői reakciók viszont kultúráról kultúrára mások lehetnek, nem beszélve arról, hogy míg egy kultúrában a sírás, mint eszköz, alkalmazható egész hosszú időig, egy másikban már az óvodában azt halljuk az óvónénitől, hogy „a nagy gyerekek nem sírnak”. A gyermekkor tehát képlékeny fogalom: kultúrától függően változhat annak hossza vagy a korral járó felelősség. Napjainkban a nyugati civilizációkban megfigyelhető, hogy a gyermekkor egyre inkább kitolódik, míg a tizenkilencedik században sok gyereknek már igen korán korábban dolgoznia kellett. Valahol a felelősség és a kötelességtudat, mint értékek csak a felnőttkorban válnak fontossá, előtte a gyermek egyszerű gondviselt, máshol, mint például Svédországban már kezdetektől fogva a gyerek egy önálló, de felelős „kis ember”, saját véleményével és önakarattal. Valahol tehát a gyermeki lét szent és sérthetetlen, másutt pedig a szülők törekszenek a mihamarabbi önállósításra. A *Holnap nyolcéves leszek* című vers láthatóan gyerekvers: erre utalnak az olyan motívumok, mint az építőkocka, a torta vagy az hön áhított Beatles-lemez vagy maga a gyermek, mint egyes szám első személyű narrátor. Tekintettel a vers tartalmára és mondanivalójára érdemes lenne kiegészíteni Lesnik-Oberstein meghatározását: a gyerekirodalom az, ami gyerekeknek íródott, de nem zárja ki a felnőtt olvasatok lehetőségét. Mint azt Lesnik-Oberstein is említi, vannak olyan művek, melyek eredetileg felnőtt közönségnek íródtak, mégis belebújhatnak a gyermekirodalom köntösébe, mint például *Gulliver utazásai* Jonathan Swifttől. A Karinthy-féle fordításban a szerkesztő, Pogány József, előszavában ez áll:

„Aki végigolvassa Swift Gulliverjét, és ez az, amit el *kell* az írásai közül olvasni, az hetekre megundorodik önmagától. A Gulliver utazásairól szóló könyv a leggyilkosabb pamflet az emberiség ellen és csak a história csodálatos iróniája tehette ezt az írást gyerekek kalandos könyvévé. A felnőtt ember, aki nem a külső kalandokat látja, hanem belülről olvassa ezt a könyvet, kétségbeeséssel, tiltakozással, gyűlölettel és undorral ismer rá benne az emberre, és ez a rettenetes, az emberben önmagára. Ha az emberiség valaha egyetlen kollektív megundorodással öngyilkosságot követne el, akkor tenné csak, amikor így látná önmagát, ahogy Swift látja őt. Swift olvasása után az ember nem mer enni, mert látja, hogyan eszik, nem mer járni, mert látja, hogyan mozog, nem mer érezni és nem mer gondolkodni, mert látja egész külső és belső mivoltát, látja, ahogy csak más, rajta kívül álló valaki láthatja - és szégyenli magát és gyűlölő undorral undorodik magától.”

Pogány József rámutat arra, hogy a gyermek olvasata a kalandról és a mesés világokról szól, míg a felnőtt ember olvasatában ez a regény egyfajta elidegenülést okoz az emberben: „nem mer enni, mert látja, hogyan eszik, nem mer járni, mert látja, hogyan mozog”. Ugyanez az elidegenedés, illetve világfájdalom tehát a gyermekolvasókat kevésbé veszélyezteti, pont a mű meseköntösbe öltöztetett mivolta miatt. Ha tehát van olyan felnőtteknek íródott irodalom, ami gyerekirodalomként is eladható, miért is ne működhetne ugyanez fordítva? Egy gyerekvers talán viselkedhet ugyanígy, azaz gyermekköntösben szólhat felnőtt olvasókhoz. Ebben az értelemben a *Holnap leszek nyolcéves* tulajdonképpen kétféle „köntöst” is felvehet, nevezetesen egy gyerek és egy felnőtt olvasatot. Az, hogy ez a két olvasat miben különbözik, egyszerre komplex és egyértelmű kérdés. Alapvetően minden felnőtt „bátyujában” több tapasztalat halmozódott fel, ez az útravaló hasznos lehet a versek további értelmezésében, míg a gyermek afféle „tabula rasaként” viszonyul az irodalomhoz. Elképzelhető, hogy egy gyerek, fittyet hányva arra a tényre, hogy az ember életében csak egyszer lehet hétéves, kizárólag a születésnap örömeire gondolna, mint például az ajándékok sora. Persze kérdés lehet az is, hogy milyen korosztályú gyerekekről van szó, mikor kezd el a gyerek olyan súlyos kérdésekkel foglalkozni, mint mondjuk az elmúlás? A felnőtt olvasat ezzel szemben sokkal mélyebb és borúsabb, hiszen a felnőtt olvasó fent említett „bátyujában” már bőven van keserű tapasztalat és egy adag világfájdalom, így az elmúlás tematikája sokkal egyértelműbb lehet egy felnőtt olvasó számára.

3. A magyar és a svéd gyerekvers

Vajon a magyar gyermekvers prototípusa hogyan viszonyul a svéd kortárs gyerekversekhez? Vessünk össze egy-egy verset, egy magyar klasszikust és egy svéd kortárssal. Weöres Sándor verseinek nagy hagyománya van Magyarországon, így kétségtelen, hogy az ő versei jó alapot szolgálnak, ha a magyar olvasók gyerekirodalommal kapcsolatos elvárásaira érezzük ki az összehasonlítást, persze ne feledjük azt sem, hogy Weöres Sándor köztudottan nyelvészeti szórakozásnak vette a gyerekirodalmat, és a jól ismert „Sanyi bácsi” nem is igazán volt oda a gyerekekért. A másik vers Siv Widerberg írónő tollából származik, az ő műveit jellemzően kortárs jegyek teszik egyedivé:

SIV WIDERBERG: *BÉLYEG*

Bélyeget gyűjtöttem.

Papa hozott egyszer egy kilót.

Azóta nem gyűjtök bélyeget.

WEÖRES SÁNDOR: *KERT*

Saláta-bokorka

terem a kis udvarba.

Méz-körte, vaj-alma

terem a hegyoldalba.

Gyere, tartsd kicsi sapkád,

adok érett, piros almát.

Gyere, tartsd kicsi kendőd,

adok édes, puha szőlőt.

Weöres Sándor verse tulajdonképpen egy idilli mondóka, tele van tűzdelve gondosan faragott rímekkel, élénk képekkel, színes és festői színteret tár elénk. Témája egy afféle „Éden”, vagy „Paradicsom”, ahol mindenféle földi jó terem és a gyerekeknek csak egy karnyújtásnyira van minden. Tulajdonképpen egy leltárként is értelmezhető, megnézzük, hogy mi terem a kertben, majd meginvitál bennünket almára és szőlőre. A narrátor valószínűleg a felnőtt, aki gyengéd és gondoskodó, hiszen ő maga látja el a gyermek igényeit: „gyere, tartsad kicsi sapkád, adok érett, piros almát”. A magyar olvasó gyermeknevelési kritériumainak tehát eleget tesz a Weöres Sándor-féle vers. Ezek mellett megvan a rím, a ritmus, a gyermeki idill, a didaktika, azaz „mit találunk egy kertben” illetve a megfelelő gyermeki nyelvezet. A versben szereplő gyerek-felnőtt viszony tehát harmonikus és gondtalan. Míg Weöres Sándor nagy hangsúlyt fektet a zeneiségre, illetve a formára, Widerberg sokkal inkább a tartalomra és a csattanóra hegyezi ki költészetét. Verse három rövid tőmondatból tevődik össze, rímnek nyoma sincs az eredeti svéd szövegben sem. A svéd nyelv eleve nem hagy akkora teret a cirkalmas megfogalmazásoknak, vagy a cifra rímeknek, de korántsem szabad a „nyelvi relativizmus” hibáiba esnünk, nem szabad azt hinnünk, hogy a svéd nyelvből eleve csak „ennyi futja”. A vers három mondata egy-egy lépcsőt mutat be, az első a gyűjtés örömét, a második a fordulatot, a harmadik pedig egy törést, illetve csattanót. Mondanivalóját, tematikáját illetően viszont méginkább küldönbözik a Weöres-féle verstől, ebben a versben ugyanis a gyermeklét korántsem olyan gondtalan. Ebben a rövid történetben a gyerek a kezdeti fázisban bélyeget gyűjtöget, majd hirtelen elárasztotja az apukája egy kilónyi bélyeggel, ezzel tulajdonképpen romba is dől a gyermek bélyeggyűjtő-projektje, és kezdhet új hobbijt keresni. Ez a történet nemes egyszerűséggel kiábrándító. Nincs szó semmilyen „mézédes almáról”, vagy „szőlőről”, vagy bármiféle idillről, sokkal inkább a kiábrándulás áll a középpontban. A narrátor maga a gyerek, aki röviden számol be történetéről, a felnőtt egy külső erő, aki kérés nélkül betolakodik a gyermek világába. Milyen értelmezések létezhetnek? Nyilvánvaló, hogy a versben szereplő felnőtt talak, azaz a „papa”, kizárólag altruista ambíciókkal közelített a bélyeggyűjtés problematikájához, azaz támogatni szeretne volna a gyermekét ezzel a zacskó bélyeggel. Ami viszont elkerülte a szülő figyelmét, az az, hogy a gyűjtés örömét végleg aláaknázza. Az üzenet radikális megközelítéssel bár, de két általunk jól ismert mondásra utalhat: egyrészt „jóból is megárt a sok”, másrészt „a pokolba vezető út jóindulattal van kikövezve.” Egyszersak kapunk egy kiló bélyeget, és soha többé rá sem bírunk nézni a bélyegekre. Ami igazán fontos, az a gyűjtés maga, az út amit megteszünk, hogy elérjük célunkat. Ha egyszersak kapunk egy kilónyi bélyeget, tulajdonképpen kész is a gyűjtemény, vége a gondos gyűjtögetésnek. Amint beteljesül a cél, nincs már tere a játéknak:

ez az, amit a papa nem értett meg, és mellette még sok más felnőtt nem értene. Bizonyos szemszögből gyerekversről beszélünk, hiszen maga a a narrátor is gyerek, de ez még nem dönti el a választ. Lehet tehát gyerekvers, mert gyerekeknek íródott, de lehet ugyanúgy felnőtt versként kezelniük. Sztoikus belenyugvás, kiábrándultság, céltalanság: a vers felnőtt olvasata hasonló érzésekre épít, persze mindezt a lehető legszórakoztatóbb módon teszi. Ez a vers tehát mindkét korosztálynak könnyen eladható, a gyerekeknek vicces, a felnőtteknek úgyszintén, de emellett elgondolkodtató és mélyértelmű. Létezik-e esetleg olyan magyar gyerekvers, ami hasonlóképpen működik, mint a kortárs svéd gyerekversek? Tudunk-e élni zeneiség, rím és idilli képek nélkül a magyar gyermekirodalomban? László Noémi versei sok közös vonást mutatnak a magyarok által ismert kortárs svéd gyerekversekkel. A következő példában két olyan művét láthatjuk, melyek közül az egyik vers fiúkról szól lányok szemszögéből, míg a másik lányokat ír le fiú szemszögéből:

A LÁNYOK

Mértan órán leveleznek, titkos ábécét
állítottak össze, legalább öt ábécé
jön-megy a soron, azt üzengetik
egymásnak, tudom, ki kibe
szerelmes fülig, fölösleges
így rejtjelezve értekezni róla,
ha ránézel, és piros a füle, akár
a padlót is felszedheted alóla,
észre sem veszi, nem jár: repdes,
száll, suhan, mert épp beléd
szerelmes, most aranyos vagy,
helyes és cuki, jövő héten már
nem tetszel neki, rájön, hogy
lábad görbe, füled kajla, nem
tudja, fejedben mi van, mert
nem hasonlít hajra, és komolyan,
hogyan képzeled, hogy pont neki,
pont hozzád bármi köze is lehet,
ez megdöbbenő - gyorsan kitalál
egy titkos ábécét, hogy az egészet

megírja Panninak, Teréznek, Sárinak,
és aztán egész történelem órán
boncolnak téged.

A FIÚK

Rugdosódnak és sáros a cipőjük,
és szünetben a porban hemperegnek,
csúfolják egymást majomnak,
számárnak, de minden mókát
csoportban csinálnak, verekszenek,
el is bőgik maguk, de nem vágnak
egymásnak undok arcot,
nem gyűlölködnék hónapokon át,
és egész évben egy padtársuk
van, akivel azért mégsem
összeragadva járnak, nem
pusziloznak, nem visibálnak,
nem leveleznek, inkább megbokszojják
egymást, és minden rendben,
jó volna fiúnak születni,
csak nem szeretnék lábon állva
pisilni egész életemben.

Mindkét versben akadnak rímek, a zeneiség mégis háttérbe szorul a Weöres-féle vershez képest. A versek, mint a svéd gyerekversek esetében is, gyerekszemszögből íródtak, a narrátorok egy-egy fiú és lány. Ami a kontextust illeti, mindkét vers az iskolai életet hivatott bemutatni az adott szemszögből: hogyan viselkednek az iskolában a fiúk illetve a lányok egymás szerint? A versek hangvétele tréfás, kicsit csipkelődő, ugyanakkor nagyon konkrét részleteket ragad meg benne a szerző, illetve a narrátor. Ha belegondolunk, hogy a mi időnkben hogyan működött ez a két tábor, nem sok eltérést találnánk: a lányok rendszerint pletykálnak, szerelmesek, kisebb klikkekbe rendeződve vihorásznak az iskolák folyosóin, míg a fiúk verekednek, egymást ugratják, és nem különösebben változtatják a padtársaikat. László Noémi versei is valamiféle csattanóval végződnek: „jó volna fiúnak születni, csak nem szeretnék lábon állva pisilni egész életemben.” Amint látjuk, ez a két vers hasonlít az eddig megismert svéd gyerekversekre, de valahogy mégis hiányzik belőlük a megfoghatatlan „svédesség” és ott van bennük az a bizonyos „magyarság”, azaz a magyar költői hagyomány: bár szabadabban, de megvan a rím, megvan a zeneiség, és alapvetően csak a gyerek olvasat applikálható László Noémi ezen példáira, persze nem kizárt, hogy ezek a versek tudnak újat mutatni a felnőtteknek is, mégis úgy tűnik, hogy leginkább a gyerekek táborát célozza meg. Az eddigi példák alapján a magyar köztudatban elhíresült svéd gyerekversek sokkal több felnőtt töltettel rendelkeznek, mint magyar társaik. Talán pont ez lenne a sikerük kulcsa? Elképzelhető, hogy a szülő tudat alatt sokkal inkább magának választja a verseskötetet, mintsem gyermekének? A gyermekirodalom természetesen mindig a szülők szűrőjén át érkezik, így talán nem túl merész az a feltételezés, hogy a felnőttek igényei eleve megpecsételik a gyermek irodalmi tapasztalatait.

4. Gyerekvers-e egyáltalán? - tabuk a svéd kortárs gyerekversekben

Vajon mennyire gyakori az olyan olyan gyerekvers, ami nemcsak a gyerekek táborát célozza meg, vagy netán van-e olyan gyerekvers, ami csak felnőtt fejvel értelmezhető? Ezt a kérdést részben körüljártuk, amikor a hétéves gyermek problematikáját tárgyaltuk, de egy vers még nem indokolja azt a feltételezést, hogy a svéd kortárs gyerekversek között szerepel több olyan mű is, mely sokkal inkább felnőtteknek szól, mintsem gyerekeknek: „egy fecske nem csinál nyarat”. Ha ilyen verset akarunk találni, mindenképpen olyasmit kell keresnünk, ami a mi értelmezésünkben nem fér bele a gyerekek világába, olyan tabukra van szükségünk, mint

például a halál, vagy a szexualitás. A gyerekvers akkor lehet tehát igazán felnőtt vers, ha érzékeny témákat kezd el boncolgatni, hiszen melyik „igazi” gyerekvers foglalkozna szívesen az ilyen megrázó és konvenciókat bontogató témákkal? Sokszor a felnőtteknek címzett irodalom is igyekszik hanyagolni a tabukat, miért pont a gyerekirodalom lenne az, ami kivételt jelentene? Ingrid Sjöstrand *Sietek* című verse erős felnőtt hatásokat mutat, hasonlóképpen mint a *Holnap leszek nyolcéves*, annak ellenére hogy a vers elbeszélője ugyanúgy egy gyerek:

SIETEK

Sietek,
Nem érek rá
leckét írni,
kivinni a szemetet,
kitakarítani,
Be kell majszolnom az egész világot,
mint egy paradicsomot,
mielőtt megöregszem,
mielőtt meghalok.

Ez a monológ tulajdonképpen majdnem olyan, mintha egy felnőtt mondaná, csak épp gyereknyelven, narrátorunk pusztán a nyelvezet miatt tekinthető gyereknek. A „bölc” gyermek egy olyan archetípus, ami visszatérő motívum az emberi kultúrában, gondoljunk csak Jézusra, vagy Buddhára. Persze a felnőttek nem írnak leckét, és talán senki sem néz a körmükre, hogy kivitték-e a szemetet. Egy alapvető dolog viszont minden felnőttre igaz: „sietek”. Frykman és Löfgren (1979: 41-43) például az idő „réurmalmáról” beszél: határidőnaptárak irányítják az életünket, pusztán azért, mert az idő pénz. Nem érünk rá semmire, rohannunk kell, mindenképp hasznosan kell töltenünk az időnket, különben gyötör a bűntudat. Félünk attól, hogy megöregszünk és félünk attól, hogy meghalunk. Persze megint kétélű problémát feszegetünk, hiszen a körülöttünk lévő világ sokat taníthat nekünk: a tudásszomj és a kalandvágy nagy hajtóerő lehet az egyes ember életében. Amit a vers a világ

„bemajszolása” alatt ért, az valószínűleg nem más, mint az örökös tudásszomj és az örökös kíváncsiság. Mégis hiába ez a nagy hajtóerő, az utolsó sor előre vetíti az ember egyik legnagyobb félelmét: „meghalok”. Végül tehát a világ lesz az, ami „bemajszol” minket. Vajon mikor kell megismertetni egy gyereket a halállal? Vajon alkalmas-e egy gyerekversben szembesíteni a gyerekeket egy ilyen nagy volumenű tabutémával? Hasonló kérdések merülhetnek fel egy másik vers olvasásánál, ami nem csupán a halálról szól, sokkal inkább a psziché törékenységéről és a félelem erejéről. A psziché sérülékeny mivolta szintúgy egy erős tabu, a beteg, illetve szellemi fogyatékkal érő emberek legtöbbször „láthatatlanok” a társadalom szemében, ők azok, akiket elrejtünk, és nem akarunk róluk tudomást venni. A „láthatatlan ember” problémáját egy másik versben hamarosan alaposabban is kivesézzük. Az alábbi vers a psziché lecsupaszított képeként szolgálhat, szintén Ingrid Sjöstrand szerzeménye:

NÉHA CSONTVÁZRÓL ÁLMODOK

Néha csontvázról álmodok

Néha csontvázról álmodok,

csak elindul felém,

jön közelebb, egyre közelebb.

Nem bírom tovább, visítok

és felébredek.

- Csak álom volt -

mondja anya.

Mintha sokat segítene,

hogyan a szörnyűség itt belül van

és nem ott kívül.

A vers továbbra is tartja az általunk eddig megalkotott képet a svéd kortárs gyerekversekről: nincsenek rímek, nincs jelen a zeneiség, továbbra is a gyerek szemszögéből halljuk a történetet és a tematikája is passzol az eddigiekhez. Míg az eddig látott versekben mindig akadt valamiféle kapaszkodó, mint például a születésnap ajándékok, vagy a világ, mint egy „bemajszolásra váró paradicsom”, most egyetlen egy ilyen elem szerepel a versben, ez pedig nem más, mint az anya alakja. Az anya szerepe ebben a szituációban igen korlátozott, egyetlen általa elhangzott mondat a „csak álom volt”. Úgy tűnik a versből, hogy a narrátor, azaz aki az álmot látta, nem éri be ennyivel. A versben szereplő anyaalak afféle visszhang, egy üres karakter: a versben például nem esik szó arról, hogy az édesanyja hogyan került a gyerekágyhoz, sőt arra nincs utalás, hogy a gyerek hívta volna édesanyját. Egy dekonstrukciós elemzés már rég elvetette volna a művet, hiszen tele van hiányosságokkal, és fokozatosan bontja le önmagát, mégis egy önmagában helytálló műről beszélünk. A vers rámutat arra, hogy sokszor önmagunk ellenségei vagyunk, az olyan érzelmek, mint a félelem, belülről törnek elő, és senki sem képes azokat leküzdeni, csak mi magunk. Ez a kiszolgáltatottság elképesztően nyomasztó az ember számára, az egyedüllét és az izoláció egy olyan félelem, amely sokunkat mélyen érint. Az álomban szereplő csontváz értelmezhető akár a halál univerzális szimbólumaként is, ugyanakkor bármely más félelmünket is megtestesíthetné. Ilyen értelemben ez a vers akár egy pszichológiai disszertáció versbefoglalt konklúziója is lehetne. Mondhatjuk azt, hogy egy átlagos magyar olvasó számára ez a vers sem felelne meg maradéktalanul a gyerekvers kritériumainak.

5. A kegyetlen őszinteség: a gyermek és a felnőtt világa

Amint a fentebbi példákon láttuk, elképzelhető, hogy bizonyos tabutémák könnyebben bekerülnek a svéd gyermekirodalomba, mint a magyarba. Miért működik ez olyan jól a svéd gyerekversek esetén? Az eddig vizsgált svéd gyerekversek nagy része olyan módon írt a halálról, hogy az befogadható legyen. A siker egyik kulcsa valószínűleg a narrátor: a gyerekek világa őszintébb és tisztábban átlátható, mint a felnőtteké, viszont ez az gyermeki őszinteség, együtt jár egy bizonyos „gonoszsággal” vagy „kegyetlenséggel”. Az élet sokszor nem olyan szép, mint azt elsőre gondolnánk, és ez nagyon jól tükröződik a svéd gyermekversekben. Sokszor látjuk azt, hogy a gyerekek világa sokkal őszintébb, avagy „cenzúrázatlan” és ebből kifolyólag kegyetlenebb is: egy iskolában valószínűleg hamarabb látunk verekedést, birkózást, mint mondjuk egy bankban, vagy egy nívós irodában. Ez persze egyáltalán nem azt jelenti, hogy az öltönyös-nyakkendős üzletemberek nem akarnák néha

felpofozni egymást, ez pusztán arra mutat rá, hogy a felnőttek világa már egy sokkal szabályozottabb világ, ahol az ösztönöket érdemes felfüggeszteni, alaposan becsomagolni, és bezárni egy fiókba. A gyermeki őszinteség bármennyire is kegyetlen tehát, nagyon sok fontos dologra tud rámutatni a felnőttek világában, ezért mondhatjuk, hogy a svéd gyerekversek, amelyek nem palástolnak ilyesfajta dolgokat, nagyon jól kiemelik azt, amit a felnőttek igyekeznek elfelejteni. Nézzünk meg néhány példát, melyek a „gyermeki őszinteség” és a felnőtt kor „hazugságai” illetve a „hitelét veszített felnőtt” problémakörét taglalják. Az első vers, amellyel foglalkozunk Widerberg *Susanna* című verse:

SUSANNA

Susannáéknál voltam

néhány napig

Ott aludtam.

Ott ettem.

Ott játszottam.

Ott tanultam.

Nemsokára Susanna jön hozzánk.

Akkor *én* fogok egész nap biciklizni,

és hagyom, hogy Susanna loholjon

mellettem.

Mint látható, ugyanúgy visszaköszönnek a svéd gyerekvers elemei: nincsenek rímek, gyerek a narrátor, és egy csattanóval végőzik a vers. Ugyancsak eltér tehát a magyar konvencióktól. Továbbra is helytálló kijelentés lehet, hogy korántsem ilyesmire számítana az ember, amikor egy gyerekverset vesz a kezébe. A fenti vers maga az tiszta és kegyetlen őszinteség és bosszúvágy, akár egy óészaki szága gyermekversbe öntött szintézise lehetne. A vers bemutatja, hogy hogyan viszonyulhat egymáshoz két gyerek, ebben az esetben a látszólagos barátság kerül a középpontba: a pajtások néha talán nem is igazi pajtások. Az első sorok azt sejtetik, hogy narrátorunk örömmel gondol vissza a vendégségre, majd rövidesen jön egy törés. A vendégség sokunk számára egészen idilli fogalom, mindenki számára ismert

a jelenség: „ott alszunk, ott eszünk”, netán saját szobánk van, mindenki a mi kívánságainkat lesi és mindenből a legjobbat kapjuk a vendéglátónktól, hiszen ezt diktálja az illem. Gyerekkorban sem kéne ennek máshogy kinéznie, mégis ott van az az íratlan arany szabály, miszerint a vendéglátónk szava szent és rémuralma megdönthetetlen. Vendégségben csak loholunk a bicikli után, és a legjobb játékokkal természetesen soha nem játszhatunk, mindenben a vendéglátó az első, és ezt el kell fogadnunk. A vers lélektanilag nagyon jól bemutatja a bosszút: „nemsokára Susanna jön hozzánk”. Ez a mondat elsőre nagyon kedvesen hangzik, de ezután a szöveg egy pillanat alatt ellentmond az olvasói elvárásoknak és előrevetíti a folytatást: Susanna ugyanúgy loholhat a bicikli után, mint ahogy ezt narrátorunk tette. A felnőtt vendéglátói kódex ezzel szemben csupa „álszentség”: a vendéglátó kénytelen az idegesítő vendégeit is ugyanúgy fogadni, nem beszélve a folyamatos kínálgatásról a családi asztalnál. Hasonlóképpen a gyermeklét árnyoldalaira mutat rá Ingrid Sjöstrand *Láttad már* illetve *Meg ne próbáld!* című verse:

LÁTTAD MÁR?

Láttad már

két fiú arcát

mikor biciklivel

gurulnak le a lejtőn?

Az első arcán ez van:

Nézzétek, mit tudok én!

A másik arcán:

Mama, segíts!

De nem nyúlhat a fékhez,

ha nem fékez az első...

MEG NE PRÓBÁLD!

Meg ne próbáld!

mondja apa,

és nagyon szigorúan néz rám.

És egész testem reszket,

és már úgy érzem, gyáva vagyok,

ha meg nem próbálom.

Ebben a két versben ugyancsak a gyermeklét egy különösen kegyetlen aspektusa jelenik meg: mit jelent az árral szemben haladni és mit kell megtennünk azért, hogy ne legyünk kirekesztettek? Valóban csak a gyermeklétről van szó? A két vers különböző aspektusban vizsgálódik. A *Meg ne próbáld!* című vers sokkal inkább a szabályok lélektanát vizsgálja. A vers remekül mutatja be, hogy hogyan is működik az emberi lény, ha szabályozni

akarják. Bármely tilalom felkérés keringőre, hogy megszegjük azt, a tilalom tehát ilyen értelemben szinte már felszólítás: az egyik legősibb irodalmi példa erre az ember bűnbeesése és a paradicsomból való kiűzetése. Nyugodt szívvel behelyettesítenénk Istent és Évát ugyanebbe a versbe, és az alapkonceptió nem változna. Mint ahogy Ádám és Éva sem tudott ellenállni az almának, ugyanúgy minden emberben ott lappang a kíváncsiság: „mi lesz, ha én mégis megszegem a nagybetűs szabályt?” A *Láttad már?* című versben a gyerek saját korosztályának kell, hogy megfeleljen, a „fékezés” egyenlő a szégyennel és a kirekesztéssel. Bizonyára sokan megélhettünk hasonló dolgokat gyerekkorunkban és valószínű sokaknak ismerősek az alábbi mondatok: „úgyse mered”, „hiszi a piszi”, „betojtál”, stb. Mint ahogy a felnőttlétnek, a gyerekkornak is megvannak a belső ceremóniái, afféle beavatási szertartások. A biciklis fiúk esetében például a gyerek olvasat azt sugallja, hogy nem szabad félelem jelét mutatni, hiszen minél „felnöttesebben” viselkedünk, annál nagyobb tekintélynek örvendünk a gyerekek között, ismét visszaköszön a „nagy gyerekek nem sírnak” alaptétel. Elképzelhető, hogy a gyerekeknek túl hamar kell ilyen értelemben felnőniük, vagy „bátornak” lenniük? A felnőtt olvasat sokkal komolyabb problémákat felvethet: a lejtő, mint szimbólum sokszor az individuum dekadenciával hozható összefüggésbe, ezen logika szerint elképzelhető, hogy az első biciklista tulajdonképpen nem más, mint valami „erő”, amely lehúz magával a mélybe. Ez az „erő” lehet például egy adósságspirál, vagy akár drog-, gyógyszer- vagy alkoholfüggőség. Ha az ember elindult a lejtőn, gyakran már nincs visszaút. A kirekesztettség és a társadalmonkívüliség olyan tabuk, melyek teljes társadalmakat érintenek. Gondoljunk csak bele, hogy milyen sokrétűnek bizonyultak idáig a kortárs svéd gyerekversek: a születésnapitortától eljutottunk szociológiai kérdésekhez. Hasonló témát ölel fel Sjöstrand *Mamának este nincs ideje* című verse is:

MAMÁNAK ESTE NINCS IDEJE

Mamának este nincs ideje
a gyerekekre,
és papa, ő is rosszul áll idővel,
és a nővérem,
neki aztán semmi ideje taknyos kölykökre.
A könyvtáros néninek
nincs ideje beszélgetni velem,

mert annyian jönnek könyvért.
csak a részeg, öreg bácsinak
a könyvtár előtt,
annak van ideje beszélgetni
a gyerekekkel.
Még jó, hogy a részeg, öreg bácsira
nincs ideje senkinek se.

A vers egyrészt a gyermek szülőkhöz való viszonyáról és az általános időhiányról szól, akárcsak a *Sietek* című vers. Az időhiány azonban ez esetben sokkal inkább a külvilágra jellemző: a gyerekekre senkinek sincs igazán idejük. Ez a jelenség egyre inkább jelen van a mai társadalomban, hiszen "az idő pénz", mint már említettük. A vers központi kérdése tehát az idő és az egymásra való odafigyelés kényes egyensúlyát taglalja, de emellett megjelenik egy fontos tabu is a versben, amelyet a szerző nem bont ki kellőképpen. Ez a tabu nem más, mint a "részeg, öreg bácsi". Ahogy felvezettük, teret kap a versben a társadalmunkívüliség problematikája is. Amint azt a versben láthatjuk, a „részeg bácsi” az egyetlen alak a versben, akinek „van ideje” gyerekekkel beszélgetni, ugyanakkor a részeg bácsira megintcsak nem figyel senki. Az alkoholizmus illetve a hajléktalanság egy olyan társadalmi tabu, amelyet a svéd kortárs gyerekversek sem szívesen taglálnak, ebben a versben is csak egy fél mondat erejéig érinti a szerző a problémát. Az alkoholizmus Svédországban tabu rendszerint a négy fal között marad: ha például a skandináv krimik nyomasztó világára gondolunk, nem egyszer fordul elő, hogy a négy fal mögött játszódó családi problémák szolgálnak alapul egy-egy későbbi frusztrációhoz. Mi több, ha a skandináv krimiben jobban elmélyülnénk, látnánk, hogy az egyik nagy mozgatórugója a műfajnak nem más, mint a társadalomkritika: a „láthatatlan ember”, a jóléti állam hiányosságai, az erkölcsi hanyatlás, stb. Hallqvist *A muzsikás néni* című verse egy hasonló társadalmi tabut próbál feloldani:

A MUZSIKÁS NÉNI

Hegedül,
olyan fülbántóan, mondják.
Öreg,

de nem úgy mint nagymama,
nem olyan kedvesen ráncos.
A ráncai sötétek a pizsoktól.
A cipője papucs,
spárgával kötötte a lábára.
Beoson az étterembe, és hegedül,
de sose játszhatja végig,
a pincérek mindig kizavarják.
Terhére van, modják, a vendégeknek.
Jó volna utána szaladni,
de nem szabad.
Jó volna megnézni, hol lakik -
vagy talán nem is *lakik*?
Ha nagy leszek,
és gazdag,
és azt tehetem, amit akarok . . .
Addigra a muzsikás néni nem él már.

Ahogy azt a fentebbi versek kapcsán is említettük, a társadalmonkívüliség egyfajta „láthatatlansággal” jár, ugyanis a látszólagosan zökkenőmentesen működő jóléti állam nem szívesen vesz tudomást a gépezet hibás részeiről, azaz a kítaszítottakról. A svédek körében a társadalmi tabuk talán a legsúlyosabbak, így érthető, hogy nem kapnak olyan nagy szerepet például a gyerekversekben, mint más műfajokban, ebben a tekintetben az igazi áttörést a skandináv krimi hozta el. A fenti versben a „muzsikás néni” láthatóan nem része a társadalomnak, s a zenéjét sem fogadják be. Az ilyen jellegű társadalmi jelenségeket, mint például a hajléktalanság, sokáig nem is ismerheti meg a gyermek, hiszen a felnőttek „álszentsége” az élet ezen területére is kiterjed, s inkább burokból tartják gyerekeiket, szemet hunyva a társadalmi problémák fölött. Felmerül a versben a kérdés, hogy a néni talán „nem is lakik”. Ez a felfedezés egy gyermek számára okszor felfoghatatlan, az ilyen jellegű találkozások a világ igazságtalanságaival a gyermek sokszor egyedül éli meg. A társadalmi tabuk ha nem is kapnak nagy szerepet az általunk vizsgált svéd kortárs gyerekversekben, mégis jelen vannak. Láttuk, hogy a halál tematikája sokkal nagyobb szabadságot élvez, mint például a társadalmi tabuk, nem beszélve a szexualitás teljes hiányáról, ez is sejtet valamiféle „skandináv”

értékrendet: a társadalom és a jóléti állam intézménye szent és megkérdőjelezhetetlen. Mivel a társadalmi problémák erős tabuként élnek a svéd köztudatban, így sokkal jelentősebb a felnőtt individuum kritikája a svéd gyermekirodalomban, a jóléti államot pedig „békén kell hagyni” mert az egy olyan eszmerendszer, melyben a svédek oly régóta hisznek, hogy már nem hajlandóak tudomást venni annak fokozatos hanyatlásáról.

6. A felnőttek furcsák néha

Amint láttuk, a svéd gyerekversek nem kizárólag a gyermek lélektanával foglalkoznak, hanem sokszor kritikát fogalmaznak meg a felnőtt társadalommal szemben. Gyakran tehát a gyerekversek kérdőre vonják a felnőtt világ hitelességét. Mint azt korábban említettük, a felnőtt kultúra hivatott gondoskodni a jó neveltetésről és a példamutatásról. A svéd gyerekversek rávilágítanak olyasmire, amiről talán más nemzetek gyermekirodalma legszívesebben hallgatna. Ne feledjük továbbá azt sem, hogy a gyermekirodalom írói leggyakrabban felnőttek, így bizony sokszor önmaga ellen is versel a költő, az efféle áldozathozatal pedig nagy elkötelezettséget és önismeretet igényel. Szerencsére az önirónia egyike azon skandináv vonásoknak, melyek miatt annyira szerethetőek a skandináv népek. Ha az általunk vizsgált gyerekversek összeségét nézzük, elmondhatjuk azt is, hogy legnagyobb arányban pont olyan verseket találunk majd, melyek a felnőttek „furcsaságait” vesézik ki. Ez persze kétszeresen is kifizetődő stratégia a költők részéről: a gyerekek élvezik, mert magukénak érzik őket, a felnőttek pedig, ha rendelkeznek kellő öniróniával, görbe tükör elé állhatnak, és a saját butaságaikon szórakozhatnak. Az első vers, melyet ezen tematika szerint vizsgálunk Siv Widerbergtől *A tanítónéni azt mondja*:

A TANÍTÓNÉNI AZT MONDJA

A tanító néni azt mondja,
hogy káromkodni csúnya dolog.
De a papám gyakran mondja
hogy Frászt meg A Keserves Szentségit
és mama mondja, hogy Egy Nyavaját,
és a nagypapa, hogy A Rosseb Belé

százszor is egy nap.

Egyébként láttam,

hogya a tanító néni karamellát eszik

pedig mindig arról beszél,

hogya az édesség tönkreteszi a fogat,

és hogya a gyümölcs sokkal egészségesebb.

Megint felmerülhet a kérdés, hogy valóban gyerekvers-e amit látunk, hiszen a tanítónéni autoritása a vers végére igencsak megcsappan. Szabad-e ilyen helyzete hoznunk egy tanítónénit egy gyerekversben? Ezen a versen is felfedezhetők az eddig vizsgált vonások: a narrátor egy egyes szám első személyű gyerekalak, a nyelvezete hétköznapias és spontán, és ugyancsak valamilyen csattanóval végződik. Azon kívül, hogy a gyerek elbeszélő, egyben a megfigyelő is, aki a felnőtt világ álszent normáit kritizálja. Ismét előjönnek a szabályok: „káromkodni csúnya dolog”. Ezen normarendszerekben a gyermek igen hamar megtalálja a kibúvókat, rögtön előkerülnek a különféle ellenpéldák: a versben előkerülnek többek között a szülők, a nagypapa, akik rendre rácsafolnak a tanítónéni intelmeire. Végül pedig a tanítónéni hitelessége dől romba: vizet prédikál és bort iszik, jobban mondva gyümölcsöt prédikál és karamellát eszik. Felmerülhet hát a kérdés, hogy mit tanulhatunk ebből? Sokszor a gyerek nem is igazán számíthat a felnőttek hitelességére, hiszen a felnőttek sokszor önmaguknak is hazudnak. Ez az önámítás egy olyan karakterisztikája a felnőtt létnek, amelyet csak kellő önismerettel veszünk észre. Hasonlóképpen a felnőttek furcsaságára mutat rá Siv Widerberg *A városban* című verse:

A VÁROSBAN

Tegnap a városban voltunk,

anya meg én.

Vásároltunk.

Vettünk egy nadrágot.

Vettünk egy pár cipőt.

Utaztunk a metrón.

Voltunk a bankban.

Meglátogatunk egy nagybácsit,
aki nyomorék,
és nem tud egyedül menni az utcán.
Vettünk egy konyhai órát.
Ültem egy széken,
míg anya felpróbált három ruhát.

"Mit csináltatok ma?"
kérdezte apa, mikor hazajött.

"A városban voltunk és jól szórakoztunk"
felelte anya.

Muris!
Én egyáltalán nem találtam szórakoztatónak.

A fenti vers remekül írja a mai kor egy-két súlyos betegségét. A vers megintcsak egy gyerek szájából hangzik el, ismét valamiféle felnőttekkel kapcsolatos kritikát megfogalmazva. Mi az amit a felnőttek szórakoztatónak tartanak? Sajnos a válasz elég kiábrándító, ha a versre hagyatkozunk, nem beszélve arról a kérdésről, hogy milyen párbeszéd hangzanak el egyes emberek között. Gondoljunk csak az apa és az anya rövid párbeszédére és az anya bugyuta válaszára. Egy olyan világ, ahol a „jó szórakozás” vásárlást jelent semmiképp sem felemelő, természetesen a másik opció sem túl biztató, miszerint a vásárlás nem is olyan szórakoztató az anya szerint, ennek ellenére az apa kérdését lerendezte egy tömönddal. Két dolgot is kritizál tehát a vers: a fogyasztói társadalom dekadens mivoltát, illetve az emberi kommunikáció sekélyességét. Bármelyik opció is valósul meg, az mindenképpen lehangoló képet mutat a felnőttekről, akik ideális esetben magukra ismernek, vagy pedig nem. Mint láttuk korábban, a gyermeki őszinteség elég kegyetlen formákat tud ölteni, de amint távolról szemlélő, megfigyelő szerepet tölt be a gyermek, ez az őszinteség világmegváltó bölcsességek forrása lehet. Mielőtt teljesen átadnánk magunkat a világfájdalomnak, nem feledjük, hogy ez a sok gyerek, aki mind egy-egy vers hangjaként feltűnt, valójában felnőttek szüleménye, ami bizonyos szemszögből nézve egészen biztató, hisz vannak társaink, akik amellet, hogy látják,

ki is merik mondani, hogy mi a baj a világgal és az emberekkel Ugyanígy a felnőttek furcsaságához kapcsolható Ingrid Sjöstrand *A felnőttek furcsák néha* című verse:

A FELNŐTTEK FURCSÁK NÉHA

A felnőttek
furcsák néha.

Azt hiszik,
elég összetereelni
két "alkalmas korú" gyereket,
és a két gyerek
automatikusan jó haver lesz.

Szeretném összetereelni
papát
találomra egy "alkalmas korú"
bácsival
és megnézni, összehaverkodnak-e
- biztosan nem akarna
engem se többé összetereelni
Ulla-Gullával például.
Sokkal szívesebben játszom
Lill-Pärával,
pedig Lill-Pära kis tökmag,
de ugyanazt szereti
és ugyanazt utálja, mint én
- Ulla-Gullát például.

Ez a vers remek párhuzamot von a felnőttek és a gyerekek világa között. A felnőttek dimenziója csupa látszólagos „szabályszerűségre” épül: feltételezzük, hogy ami a felnőtt világban látszólagosan működik, az ugyanígy applikálható a gyerekek csapatára. Ebben a versben nemes egyszerűséggel arról folyik a diskurzus, hogy milyen kritériumok szükségesek egy baráti viszony kialakításához. Narrátorunk, aki mellel megintcsak gyermek, kivételes

bölcsességet fogalmaz meg már rögtön a mű elején. Ebben a versben viszont talán méginkább markánsabb a gyermek kritikája: „a felnőttek furcsák néha”. Ez az indítás önmagában egy alapvető igazság, a kifejtés pedig amilyen mókás, annyira leleményes is egyben. Amint a versben, úgy a saját gyermekkorunkban is tapasztaltunk már hasonlót: a felnőttek „összeterelnek” minket egy alkalmas korú gyerekkel, és várják a csodát, sok felnőtt szemében ugyanis a gyerekbarátság egyetlen differencia specifikája az életkor. Ha az életkor stimmel, akkor a barátság működőképes, és ehhez semmiféle kétség nem fér. Ez a vers ezzel szemben arra mutat rá, hogy a gyerekek körében is van némi variáció. Az elbeszélő apukája Ulla-Gullát jelölné ki tökéletes játszótársnak, (akinek likvidákkal teletűzdelt mély hangrendű neve eleve nem sejtet sok jót, sokkal inkább egy primitív csatakiálítást sejtet) holott az elbeszélő inkább egy kisebb társával érzi igazán jól magát. A vers végén pedig ismét egy fontos motívum jelenik meg: a barátság sokszor egy közös „ellenségképre” alapul. Természetesen az ehhez hasonló igazságokat a felnőtt olvasók kevésbé szeretik beismerni önmaguknak. Annak ellenére, hogy a felnőttek álszent értékrendszere távol áll a gyerekek habitusától, fontos figyelembe venni azt a tényt, hogy a svéd gyerek sokban különbözik a magyar gyerektől, ugyanis a svéd gyereknevelésnek egyik fő eleme az önállóság és a függetlenség. A svéd gyerek már kezdetektől fogva egy „kis emberke”, akinek jogában áll véleményt formálni, sőt, döntéseket hozni. A gyereknevelésben fontos tehát, hogy a gyerek önálló legyen, és minél hamarabb leváljon anyjáról. Sok svédországi bevándorló úgy vélekedik erről a jelenségről, hogy a svédek tulajdonképpen nem is nevelik gyerekeiket, csak hagyják, hogy felnőjenek. (Herlitz, 2003: 93-94) A gyerekek maguk döntenek el, hogy mit szeretnének játszani és tanulni az óvodában, de az utóbbi időkben egyre fontosabb szerepet kapnak a családon belül is. Nézzük meg, hogy is néz ki ez a jelenség egy gyerekversben, melynek címe Mónáéknál, ugyancsak Siv Widerbergtől:

MÓNÁÉKNÁL

Mónáéknál

úgy beszélnek a gyerekkel,

mintha nagy volna.

„Mit gondolsz?” kérdik

-Móna papája meg a mamája-

„Mit gondolsz?

Szerinted hogy lenne jobb?

Szerinted hogy kéne csinálni?”

Aztán:

Azt mondd?

Lássuk csak.

Tényleg, tökéletesen igazad van!”

Vagy:

„Nem, azt hiszem,

ebben tévedsz...”

Szeretném, ha Mónáéknál –

nálunk lenne.

Ami ebben a versben Mónáéknál lejátszódik mára már egyáltalán nem különös jelenség: a svéd gyerek önállósága és befolyása mára már megkérdőjelezhetetlen. „A gyerek köponti pozíciót foglal el a svéd családmódelben, egyáltalán nem furcsa például, hogy a nyaralásokat a gyerekek óhajai szerint szervezik. A szülők bármit megtesznek a gyerekek pozitív fejlődése érdekében.” (Herlitz, 2003: 95) Ami pedig a magyaroknak a legérdekesebb lehet, a gyerekek már kiskorukban tisztában vannak a jogaikkal. Herlitz (2003: 95) rámutat, hogy a gyerekek már kiskorukban megtanulják, hogy ha a szüleik bántalmazták őket, lehetőségük van őket feljelenteni a rendőrségen: „Ha megütsz, hívom a rendőröket!” A gyermek tehát ilyen értelemben egy „kis felnőtt”, így a svédek szemében tulajdonképpen minden joga megvan kritikát formálnia a felnőttek világáról. Ilyen értelemben az eddig látott gyermeki narrátor autoritása teljes mértékben helytálló, a narrátoraink szavahihetőek és, ahogy azt láttuk, kegyetlenül őszintek.

7. Van hozzá közöd?

Az általunk vizsgált svéd kortárs gyerekversek olyan témákat öleltek fel, melyek a felnőttek világában örök aktualitást és relevanciát élveznek. Mi tehát a svéd kortárs gyerekversek sikerének nyitja? Mi az, ami vizsgálódásunk tárgyát ilyen különlegessé teszi? Mi ez a megfoghatatlan „svéd” alkotóelem? Mielőtt ezekre a kérdésekre megpróbálnánk választ találni, egy érdekes párhuzam újabb segítségével mutatunk rá a svéd gyerekvers

felnőtt mivoltára. Vegyünk újfent egy svéd gyerekverset és Wim Wenders *Berlin felett az ég* című filmjét. Ahogy látni fogjuk, a két monológ kísérteties hasonlóságokat mutat:

INGRID SJÖSTRAND

VAN HOZZÁ KÖZÖD?

Van hozzá közöd,

mit csinálok?

És hogy mit gondolok?

Van hozzá közöm

mit csinálsz?

És hogy mit gondolsz?

Van közünk egymáshoz?

Hozzám, hozzád, mindenkire,

aki véletlenül éppen itt él

épp most,

és akitől függ,

hogy mi lesz a világból?

Van közünk egymáshoz?

Talán igen.

Wim Wenders, *Berlin felett az ég*, a vörös ruhás nő monológja (részlet)

„Nemcsak az egész város, az egész világ részese most a mi döntésünknek... Mi ketten most többek vagyunk kettőnél, megtestesítünk valamit. Ott ülünk az emberiség terén, és az egész tér tele van emberekkel, akik ugyanazt kívánják, mint mi.”

Van-e tehát közünk egymáshoz? Miért boncolgatna ilyen kérdést egy gyerek, s milyen gyermekalak az, aki efféle nagy volumenű filozófiai kérdésekkel foglalkozik? Talán ez az a vers, amely eddig a legbölcsebb, ez az a vers, amely a legszebb példa arra, hogy miért nem

kizárólag gyermekirodalomról beszélünk a svéd gyerekversek esetén. A fenti gyermekvers bölcsész nyelven egy ontológiai értekezés, egy egzisztencialista katekizmus. Emberi nyelven pedig egy egyszerű elmélkedés a létről. Ugyanakkor a vers nemcsak az egyén létezésével foglalkozik, hanem annak kihatásával, illetve az őt körülvevő többi egyén jelentéséről. A Wim Wenders és Handke-féle idézet a Berlin felett az égből származik, amely korántsem gyermekvers, hanem a film történetének egyik legkomolyabb művészfilme az emberről, a világról, a lélekről. Az idézet egy monológ a szerelemről, a döntésről, az elkötelezettségről és nyugodtan kijelenthetjük, hogy a filmtörténet egyik legjelentősebb monológja. Láthatjuk, hogy ugyanolyan súlyos kérdések merülnek fel ebben a monológban is: minden döntésünk kihat a világra, mi nem csupán egyének vagyunk, hanem részei a világnak, s minden, amit teszünk alakítja a történelem folyását, nem vagyunk sosem egyedül, és rajtunk kívül milliónyi ugyanolyan ember létezik a világon. Mindkét szöveg egyedülálló a maga nemében, mégis kuriózumként tekinthetünk a gyermekversre. Mi vihette rá a szerzőt arra, hogy egy hasonló művet gyerekversként adjon ki? Ha erre a kérdésre választ találnánk, végképp megfejthetnénk, hogy mi teszi ezeket a verseket olyan „svédessé” - de nem találunk választ, csupán találgatunk, és botorkálunk a sötétben. Szerencsére nem minden gyermekvers szól ilyen mélységekről, nem minden gyerekvers próbál világmegváltó gondolatmagvakat elhinteni elménkben, s ez a kettőség nagyban hozzájárul az *Ami a szívedet nyomja* című verseskötet sikeréhez. Hogy mi a magyar siker nyitja? Siv Widerberg Szerelem című verse talán önmagában megadná a választ erre az átfogó kérdésre:

SZERELEM

Sten-Malténak nagy, vörös és elálló

füle van.

Nekem tetszik

a nagy vörös és elálló

fül.

8. Konklúzió

A svéd kortárs gyerekversek magyarországi sikerének kulcsa az őszinteség és a játékoság gondosan megszerkesztett aranymetszete. Ez az kettőség egy olyan szakadékot lép át, mely a felnőtt- és gyerekolvasót eddig sokszor elválasztott egymástól. A tanulmány során láthattuk, hogy az általunk vizsgált versek hangulatát egyfajta túlzott önirónia, csipkelődő gúnyosság és egyedülálló humor alapozta meg. Ez az alaphangulat tehette lehetővé, hogy a versek olyan témákat tárgyaljanak, mint a halál, a szülői gondviselés problémái, az idő múlása, a társadalmi problémák és a felnőtt világ álszentsége, vagy létezésünk miértje. Talán ezen vonások lennének azok, melyeket mindeddig kerestünk. Miért érdemes a kortárs svéd gyerekverseket felnőtt fejjel olvasni? - felmerülhet a kérdés. A választ talán a versek kifejezőmódjában és tartalmában kell keresnünk. A nyers igazság, melyet ezek a versek oly egyszerűen és őszintén mutatnak be, olyan felüdülést nyújtanak, melyet felnőtt fejjel ritkán élhetünk meg. Mikor voltunk utoljára teljesen őszinték önmagunkhoz? És mikor hittük utoljára, hogy a minket körülvevő világ egy valós világ? Kevés olyan őszinte ember van, mint a gyerekek, és talán azok, akik hozzájuk szólnak, egyben hozzánk is szólnak. Ezek a versek nem kívánnak hazudni, és talán pont ez az, ami képes kiszakítani minket a szürke hétköznapiokból: a tanítónéni karamellája, a nagypapa káromkodása, a céltalan vásárlás, a hétvége Susannánál, stb. Így juthattunk el tehát a születésnap tortától és a haláltól a szerelemig, azaz a nagy, vörös és elálló fülekig. Gyermeki őszinteséggel.

9. Forrásjegyzék

Hunt, Peter: Understanding Children's Literature: Lesnik-Oberstein, Karín: Essentials: What is Children's Literature? What is Childhood? 15-17 (2002: Routledge, London)

Herlitz, Gillis: Kulturgrammatik 15-16 (1989: Gillis Herlitz och Konsultförlaget AB)

Tótfalusi, István: Ami a szívedet nyomja (2001: Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó Rt., Budapest)

Frykman, Jonas és Löfgren, Orvar: Den kultiverade människan 41-43 (1979: Gleerups Utbildning AB)